

TAQLID SO'ZLARNING BOSHQA SO'Z TURKUMLARI BILAN MUNOSABATI

XALILOVA OZODA ABDUMO'MINOVNA
DENOV TADBIRKORLIK VA PEDAGOGIKA INSTITUTI
4-BOSQICH TALABASI

Annotatsiya: Mazkur maqolada taqlid so'zlarning grammatik tabiati, semantik xususiyatlari hamda boshqa so'z turkumlari bilan o'zaro munosabati tahlil qilinadi. Jumladan, taqlid so'zlarning fe'l, ot, sifat, ravish va undov so'z turkumlari bilan aloqadorligi ilmiy manbalar va misollar asosida yoritiladi. Shuningdek, taqlid so'zlarning so'z yasalishidagi o'rni, nutqdagi funksional imkoniyatlari va badiiy uslubdagi ahamiyati ko'rib chiqiladi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, taqlid so'zlar til tizimida mustaqil so'z turkumi bo'lishiga qaramay, boshqa so'z turkumlari bilan uzviy bog'langan holda faoliyat yuritadi. Ular ko'plab yangi leksemalarning shakllanishiga asos bo'lib xizmat qiladi va nutqning ifoda imkoniyatlarini kengaytiradi. Shu jihatdan taqlid so'zlarni boshqa so'z turkumlari bilan qiyosiy o'rganish o'zbek tilining leksik-semantik va grammatik xususiyatlarini chuqurroq anglash imkonini beradi.

Kalit so'zlar: taqlid so'zlar, tovushga taqlid, holatga taqlid, fe'l, ot, sifat, ravish, undov, semantika, grammatika, so'z yasalishi, ekspressivlik, uslubiyat.

Abstract: This article analyzes the grammatical nature, semantic properties and interaction of imitative words with other word classes. In particular, the relationship of imitative words with verbs, nouns, adjectives, adverbs and exclamations is highlighted based on scientific sources and examples. The role of imitative words in word formation, their functional capabilities in speech and their significance in artistic style are also considered. The results of the study show that, despite being an independent word class in the language system, imitative words

operate inextricably linked with other word classes. They serve as the basis for the formation of many new lexemes and expand the expressive capabilities of speech. In this regard, the comparative study of imitative words with other word classes allows for a deeper understanding of the lexical-semantic and grammatical features of the Uzbek language.

Аннотация: В данной статье анализируются грамматическая природа, семантические свойства и взаимодействие имитативных слов с другими классами слов. В частности, на основе научных источников и примеров освещается связь имитативных слов с глаголами, существительными, прилагательными, наречиями и восклицаниями. Также рассматривается роль имитативных слов в словообразовании, их функциональные возможности в речи и их значение в художественном стиле. Результаты исследования показывают, что, несмотря на то, что имитативы являются самостоятельным классом слов в языковой системе, они функционируют неразрывно связанными с другими классами слов. Они служат основой для образования многих новых лексем и расширяют выразительные возможности речи. В этом отношении сравнительное изучение имитативных слов с другими классами слов позволяет глубже понять лексико-семантические и грамматические особенности узбекского языка.

Keywords: imitative words, imitation of sound, imitation of state, verb, noun, adjective, diction, interjection, semantics, grammar, word formation, expressiveness, style.

Ключевые слова: имитационные слова, имитация звука, имитация состояния, глагол, существительное, прилагательное, лексика, междометие, семантика, грамматика, словообразование, выразительность, стиль.

KIRISH

Har bir tilning boyligi uning lugʻat tarkibi va soʻz yasash imkoniyatlari bilan belgilanadi. Oʻzbek tilida mavjud boʻlgan soʻz turkumlari orasida taqlid soʻzlar alohida ahamiyatga ega. Taqlid soʻzlar insonning tashqi olamni idrok etishi natijasida yuzaga kelgan boʻlib, voqelikdagi tovushlar va holatlarni til vositasida ifodalashga xizmat qiladi. Ular qadimdan xalq ogʻzaki ijodi namunalarida, badiiy adabiyotda va kundalik nutqda keng qoʻllanib kelinmoqda.

Tilshunoslikda taqlid soʻzlarning tabiati haqida turli qarashlar mavjud. Ayrim olimlar ularni mustaqil soʻz turkumi sifatida baholasa, ayrim tadqiqotchilar ularning boshqa soʻz turkumlari bilan chambarchas bogʻliqligini taʼkidlaydilar. Darhaqiqat, taqlid soʻzlar feʼl, ot, sifat va ravishlarning yasalishida faol ishtirok etadi. Bu esa ularning til tizimidagi oʻrnini yanada muhimlashtiradi.

Taqlid soʻzlarning boshqa soʻz turkumlari bilan munosabatini oʻrganish tilning ichki qonuniyatlarini aniqlash, soʻz yasalishi jarayonlarini tushuntirish hamda nutqning uslubiy imkoniyatlarini ochib berishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Taqlid soʻzlarning grammatik va semantik xususiyatlari

Taqlid soʻzlar borliqdagi turli tovush va holatlarning til orqali ifodalanishidir. Ular maʼno jihatidan bevosita eshitish yoki kuzatish orqali idrok etilgan hodisalarga asoslanadi.

Oʻzbek tilida taqlid soʻzlar asosan ikki guruhga boʻlinadi:

1. Tovushga taqlid soʻzlar

Tovushga taqlid soʻzlar tabiatda, inson va hayvonlar faoliyatida, turli predmetlar harakati natijasida hosil boʻladigan tovushlarni ifodalaydi. Bunday soʻzlar eshitish sezgisi orqali qabul qilingan tovushlarning til vositasida aks etishidir.

Bu turdagi soʻzlar turli tovushlarni ifodalaydi:

taq-taq

qars-qurs

gurs-gurs

g‘uv-g‘uv

miyov

vov-vov

shaq-shuq

Masalan:

Eshik taq-taq urildi.

Osmonda momaqaldiroq gurs-gurs yangradi.

2. Holatga taqlid so‘zlar

Holatga taqlid so‘zlar predmet va hodisalarning tashqi ko‘rinishi, harakati, holati, shakli, yorug‘ligi yoki boshqa belgilariga taqlid qilish orqali hosil bo‘ladi. Ular ko‘rish sezgisi asosida shakllanadi. Holatga taqlid so‘zlar voqeaning qanday sodir bo‘layotganini tasvirlashda muhim rol o‘ynaydi.

yalt-yalt

yarq-yarq

lip-lip

lapang-lapang

likillab

milt-milt

Masalan:

Yulduzlar yalt-yalt ko‘rinardi.

Chiroq milt-milt yonib turardi.

Taqlid so‘zlarning eng muhim xususiyatlaridan biri ularning ekspressivlik darajasi yuqoriligidir. Ular nutqni jonlantirib, tinglovchi yoki o‘quvchida voqea-hodisani aniq tasavvur qilish imkonini yaratadi.

Taqlid so‘zlarning fe‘llar bilan munosabati

Taqlid soʻzlar oʻzbek tilida boshqa soʻz turkumlari orasida eng koʻp feʼllar bilan munosabatga kirishadi. Buning asosiy sababi shundaki, taqlid soʻzlar tovush, harakat va holatlarni ifodalaydi, feʼllar esa harakat va jarayon maʼnosini bildiradi. Shu sababli taqlid soʻzlar koʻplab feʼllarning yasalishiga asos boʻlib xizmat qiladi va ular bilan semantik hamda grammatik jihatdan chambarchas bogʻlanadi. Taqlid soʻzlar eng faol munosabatda boʻladigan soʻz turkumi feʼllardir. Chunki tovush va holatlar koʻpincha harakat bilan bogʻliq holda namoyon boʻladi. Taqlid asoslariga feʼl yasovchi qoʻshimchalar qoʻshilishi orqali yangi feʼllar hosil boʻladi:

Taqlid soʻz	Yasalgan feʼl
taq	taqillamoq
gurs	gursillamoq
shiq	shiqillamoq
yarq	yarqiramoq
yalt	yaltiramoq
milt	miltillamoq
lip	lipillamoq

Taqlid soʻzlarning otlar bilan munosabati

Taqlid soʻzlar oʻzbek tilida otlar bilan yaqin munosabatda boʻladi. Bu munosabat, asosan, taqlid soʻzlarning ot yasash uchun asos boʻlib xizmat qilishi orqali namoyon boʻladi. Taqlid soʻzlardan yasalgan otlar tovush, harakat, hodisa yoki predmet nomini bildiradi. Bunday otlar oʻz maʼnosida taqlid soʻz ifodalagan tovush yoki holat xususiyatini saqlab qoladi. Taqlid soʻzlar yordamida hosil boʻlgan otlar tilning lugʻat boyligini kengaytiradi va yangi tushunchalarni ifodalashga xizmat qiladi. Ayniqsa, tovush bilan bogʻliq hodisalarni nomlashda taqlid soʻzlarning oʻrni katta.

Taqlid soʻz → Ot
qars → qarsak
shaq → shaqildoq

taq → taqillash

gurs → gursillash

g‘uv → g‘uvillash

shildir → shildirash

viz → vizillash

chars → charsillash

shov → shovqin

dup → dupur

Taqlid so‘zlarning sifatlar bilan munosabati

Taqlid so‘zlar sifatlar bilan ham chambarchas bog‘liq bo‘lib, ular orqali predmetning belgi-xususiyatlarini ifodalovchi sifatlar hosil qilinadi. Bunda taqlid so‘zlar asos bo‘lib, ularga turli qo‘shimchalar qo‘shilishi natijasida rang, yorug‘lik, tovlanish, ko‘rinish yoki holatni bildiruvchi sifatlar yuzaga keladi.

Taqlid so‘zlardan yasalgan sifatlar ko‘pincha predmetning tashqi ko‘rinishi yoki uning qanday holatda ekanligini aniq tasvirlaydi. Bu sifatlar nutqning obrazlilikini oshiradi.

Taqlid so‘z → Sifat

yalt → yaltiroq

yarq → yarqiroq

milt → miltilloq / milt-milt

lov → lovillagan / lovullagan

jilva → jilvali

tovlan → tovlanma

Masalan:

Yaltiroq idishlar javonda turardi.

Yarqiroq yulduzlar osmonni bezardi.

Gulxan lovillagan holda yonib turardi.

Suv yuzasi quyoshda tovlanardi.

Taqlid so‘zlarning ravishlar bilan munosabati

Taqlid so‘zlar ravishlar bilan ham uzviy bog‘liq bo‘lib, ular harakatning qanday bajarilishini, ya’ni tarz (usul) ma’nosini ifodalashda faol ishtirok etadi. Bunday holatda taqlid so‘zlar ravish vazifasiga yaqinlashadi yoki ravish yasashga asos bo‘ladi. Taqlid so‘zlarning ravish vazifasida qo‘llanishi quyidagicha:

Taqlid→Ravish

lip → lip-lip

yalt → yalt-yalt

yarq → yarq-yarq

lik → likillab

lapang → lapang-lapang

dup → dup-dup

Masalan:

Bola lapang-lapang yurib keldi.

Chaqmoq osmonda yarq-yarq chaqnadi.

Chiroq kechasi milt-milt yonib turardi.

XULOSA

Taqlid so‘zlar o‘zbek tilining eng o‘ziga xos va sermahsul leksik qatlamlaridan biri hisoblanadi. Ular borliqdagi turli tovushlar, harakatlar, holatlar va ko‘rinishlarni bevosita aks ettirishi bilan boshqa til birliklaridan ajralib turadi. Taqlid so‘zlar insonning eshitish va ko‘rish sezgilari asosida shakllanib, voqelikni obrazli hamda ta’sirchan ifodalashga xizmat qiladi. Shu sababli ular tilning tasviriy imkoniyatlarini kengaytiruvchi muhim vosita sifatida alohida ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, taqlid so‘zlar mustaqil leksik-

grammatik guruh bo‘lishiga qaramay, boshqa so‘z turkumlari bilan uzviy aloqada rivojlanadi va faol qo‘llanadi. Ayniqsa, fe‘llar bilan munosabati eng yaqin hisoblanadi. Taqlid so‘zlar yordamchi fe‘llar bilan birikib murakkab fe‘llarni hosil qiladi hamda yangi fe‘llarning yasashiga asos bo‘lib xizmat qiladi. Bu holat ularning tilning grammatik tizimidagi faol ishtirokini ko‘rsatadi.

Taqlid so‘zlarning ravishlar bilan munosabati ularning harakatning bajarilish tarzini ifodalashida namoyon bo‘ladi. Biroq ravishlardan farqli ravishda taqlid so‘zlar aniq tovush yoki tasvirni aks ettiradi. Shu jihatdan ular mustaqil semantik guruh sifatida qaraladi. Undovlar bilan esa ekspressivlik va hissiy ta’sirchanlik nuqtai nazaridan umumiylikka ega bo‘lsa-da, ma’no va vazifasi jihatidan sezilarli farqlarga ega.

Tadqiqot davomida taqlid so‘zlarning sifat va ot yasashdagi o‘rni ham muhim ekanligi aniqlandi. Ular asosida hosil bo‘lgan sifatlar predmetning tashqi belgilarini aniqroq tasvirlashga xizmat qilsa, otlar esa predmet yoki hodisalarning muhim xususiyatlarini ifodalash imkonini beradi. Bu esa taqlid so‘zlarning o‘zbek tilida so‘z yasash jarayonidagi ahamiyatini ko‘rsatadi.

Taqlid so‘zlarning badiiy uslubdagi o‘rni ham alohida e’tiborga loyiqdir. Yozuvchi va shoirlar ulardan voqea-hodisalarni jonli tasvirlash, tabiat manzaralarini ifodalash, qahramonlarning ruhiy holatini ochib berish hamda asarning emotsional ta’sirchanligini kuchaytirishda keng foydalanadilar. Natijada badiiy matnning obrazlilik va estetik qimmatini ortadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Hojiyev A. O‘zbek tili leksikologiyasi. – Toshkent: O‘qituvchi nashriyoti.
2. Shoabdurahmonov Sh., Asqarova M., Hojiyev A. va boshqalar. Hozirgi

- o‘zbek adabiy tili. – Toshkent: O‘qituvchi nashriyoti.
3. Asqarova M. Hozirgi o‘zbek adabiy tili (morfologiya). – Toshkent.
 4. Qo‘ng‘urov R. O‘zbek tilida tasviriy so‘zlar. – Toshkent: Fan nashriyoti.
 5. O‘zbek tili grammatikasi. I jild. – Toshkent: Fan nashriyoti.
 6. G‘ulomov A., Asqarova M. O‘zbek tili grammatikasi. – Toshkent.
 7. Hozirgi o‘zbek adabiy tili (darslik). – Toshkent: O‘qituvchi nashriyoti.
 8. O‘zbek tilshunosligi bo‘yicha ilmiy maqolalar to‘plami. – Toshkent.